

F I L M

Megjegyzések a Zola-filmhez.

Ha életében soha mást nem ír Zola Emile, mint a párisi l'Aurore (A Hajnal) című lapban 1898 január 13-án megjelent cikkét, a J'accuse-t (Vádolom), neve és munkája akkor is bevésoódött volna az örök emberiség jobbik felének igazságot kereső szívébe.

A bádgosok, bányászok, uccalányok és rossz generálisok ismerője, a társadalmi, gazdasági, emberi, testi és lelki nyomor eme első nagy felfedező-írója ezzel az egy cikkével is örökké élne, ha egyéb irodalmi alkotásai, a Rougon-Macquart sorozat, a Három Város trilógiája s egész írói munkásságában tanúsított emberszeretete, megtámadhatatlan, ingathatatlan igazságérzete nem emelné egyébként is a legnagyobbak magasságába. De ez az egy cikk, ez minden irodalmi babérnál hervadhatatlanabb, örökéletteremtőbb. Egy cikk, amely az örökkévalóságnak íródott! Világvihartkeltő újságcikk volt ez, egyedülálló példa, hogy egyetlen vezércikk egyik óráról a másikra rombadöntsön és felemeljen egy világot, rombadöntsön egy hazugságvilágot és felemelje a lelkiismeretre épített igazságszolgáltatást. Ez a francia kolumna halhatatlan, intő szózat minden eljövendő idők írójának: ha író vagy, az emberiség bírja légy!

Költeni annyi, mint ítélőszéket tartani önmagunk felett — így formulázta meg a norvég Ibsen, a francia Zola előtt, az írói mesterség: elhivatás, ítélkezés a világ felett. Voltaképpen ez egyre megy. Zola a világ felett ítélkezett, midőn önmagát vizsgálva bűnösnek találta az írot és embert, mert hallgatott, mikor egy ember ellen halálosan igazságtalan ítéletet hozott a bíróság. „Kötelességem beszélni, mert nem akarok bűnrészes lenni“ — írta nyílt levelében Faure Félix köztársasági

elnökhöz. Önvizsgálatának eredménye az a magáradöbbenés, hogy ő is bűnrészes, mert nem lázadozott az ítélet ellen. Bűnrészes mindenki, akit a társadalmi gáztettek elleni lázadás nem sodor el egészen akár a barrikád bátorságáig. Szinte felmérhetetlenül súlyos jelentőségű felismerés, már szinte túl van minden emberi erő határán, túl az eszméletlen, kinyilatkoztatásszerű lge ez: mindenki bűnrészes, aki nem dörgi világgá emberi szavát az igazságtalanul elítélt, a jogtalanul elnyomottak védelmében. Egyéni büntudatot érezni általános büntett miatt, a legszebb emberi kiválóság. Zola szózata, amely azon a januári reggelen megjelent, új világot nyitott. Nem is Zola írta, hanem az igába zárt igazság nyögött fel sziklahangon, hogy még ma is zúg, zúg, de nincs fül, mely felfogja.

Negyven évvel ezelőt, reggelbe nyúló havas éjszakán írta Zola a Vádolom sorait és talán a kiáltvány évfordulójának megünneplésére, emlékezetül vették filmre, Amerikában, Zola életét, vélvén, hogy ezzel hódolnak az író emlékének, mert ma is talán aktuális.

Időszerű s mégis soha rosszabbkor!

Vajjon alkalmas-e korunk, a XX-ik század harmadik évtizede, e didergő decennius, népek hőhérolásának évtizede, vajjon alkalmas-e, mondom, Zola cikkének újbóli megértésére és értékelésére, a Vádolom, a világhumanizmus vérbe-szívébe fogadására. Napjaink hősimádatba merült embere képtelen szellemét egy olyan világító fényű csodára irányítani, mint az a szándék, amely Zola tollát a J'accuse megírására készítette. Szerze buján virágozik ma a hősimádat, de hol van egy ember a sok hős között? Sok a hős, bizony s kevés az ember s jól van ez így.

Ma nem egy ember kerül Ördög-szigetre, hanem népfajok, néprétegek,

— jobbára persze népalji rétegek, — de nemzetek is ebek harmincadjára kerülnek és elmerülnek a jogfosztás kénköves klímájában. A szellemet mindenütt deportálják, korunk uralkodó eszmeáramlata fojtogató áradat, eszményietlen, tudománytalan, — mint soha még egy kor sem volt, — mithoszokat csinálnak ma a szellem alchimistái, a történelem hamispénzgyártói, mert sötétség az elemük, sötétség kell perfid munkájukhoz, sötétben tartani a szemeket és szájukat, hogy az elborult agyat kalodába köthessék.

Mivégre volt jó hát ez a gyönyörű Zola-film, amelyet, — mint hírlík, itt-ott igaz örömmel ünnepeltek — amikor az emberietlenség csapra ütötte a tébolyt, árad, dagad, terjed, perzsel a téboly világszerte, de most nem egy tévedésről van szó, nem egy Dreyfussról van szó, nem is magáról a Dreyfuss-népről, hanem a világ valamennyi jószándékú, szabad eget kívánó emberéről s talán csak arról, amiről a Költő dalolt, a „független nyugalomról“ ami kell költőnek, embernek egyaránt. Tévedés azt hinni, hogy egy Dreyfuss, vagy a Dreyfuss-népen esett justizmord, egykor és ma, csak Dreyfuss kapitányt, csak a Dreyfuss-népet számúzi az emberi népközösség tanyái közül. Nem egy Dreyfuss-nép él ma ezen a kergült iramú földön, nagyon is sok a Dreyfuss-népek száma, az ma a spanyol nép, mert Barcelona gyermekmenhelyeit ugyanaz a világörület, ugyanaz a hatalmi téboly bombázza, mint amely Palesztina narancsligeteit őrző zsidóra dobat bombát, vagy amely Nankingnál kéjeleg aggok és kisdedek halálhörgésében, vagy Etiópia feketéit fullasztja gázba. Perverz politika uszonyai csapkodják a vizeket és a földek egyazon világszörny karjaiban vergődnek. És e napokban, hoyá tűnik az ember, és van-e még ember a föld hátán, ember, akinek vérzik emberi méltósága, melyet naponta keresztre feszítenek és sziklasírnál mélyebbre

görgötnék. Itt már nincs feltámadás! Dreyfuss ma mindenki, aki ember akar lenni, „ember az emberetenségben.“

Akinek szemét még nem érte el a hömpölygő téboly hályoga, látja azt a féktelen humorú hülyeséget, amely minden életjelenséget egyképpen fejt meg: a gyermekparalizistól kezdve, az aszály és sarki fény jelenségének magyarázatára, a világháború elvesztésének okára és még az eucharisztikus kongresszus oltárkészítőinek vallásos öröme is mindig ugyanaz a nyirkos, penészes, babonás, torzimadás jelszava van. A hülyeség ragályos és nincs választó határa, imhol ellenségeket hoz össze a hülyeség hullámtaraja testvérként. Ezen a ponton ádáz, cinkos frigyek kötődnek.

A gyűlölet közös világnézetében az impotens agyúak, tegnapi ellenfelekből válnak testvérekké s nem látják mefisztói iróniáját nevelésés nihilizmusuknak. Ez már a paranóia, a patológikus varázs, amely a világot vonzolja.

Ezek után pedig térjünk vissza a Zola-filmhez, melynek példájából meggyőződünk, hogy a gyűlöletet mindig szítani kellett, az igazságot kereső Ember felszárad előtt is gyűlölt figura volt, ma is az, mert mit is kereshet ma az ember a szellem öngyújtójával a földrészekben átnyuló, botorkáló sötétben Térjen meg hát halottaihoz Zola is és várja a jobb idők eljöveteletét, mert itt most nincs segítség!

A Zola-film Zolájáról, Paul Muni-ról szólva, elmondhatjuk, hogy igaz művész tudatosságával az embert ábrázolta, emberi színáryalatok kidolgozásában volt nagy. Talán több hév, indulat, energia, agitatori lendület Zolább lett volna, de Muni Zolát, az embert akarta adni, aki maga sem csálhatatlan és mindennapjában nem játsza a jövőendő halhatatlant. Muni nagy művész, ebben a felfogásban tükröződik vissza az igazi művész. Zsémbeskedő és hipochonder is, ha kell, nem volt benne a mai hősök röhöggető teatralitása. Dreyfuss alakítója, Joseph Schildkraut nem tudta feledtetni Fritz Kortner döbbenetesebb Dreyfussát. Nagy film ez, a legnagyobbak közül való, az üldözöttségben, szenvedésben és elnyomásban levők, a harcban állók egyetemessége közzöni, hogy Hollywood ilyet is tudott adni.